

Peter M Nilsson, docent, universitetslektor, enheten för medicinens historia, Universitetssjukhuset i Lund
(Peter.Nilsson@medforsk.mas.lu.se)

Medicinshistoria – bas för moderna läkare

■ De flesta läkare har ett mer eller mindre utvecklat historiskt intresse – ibland ett brett historieintresse, men vanligen även inriktat på medicinens och yrkets egen utveckling. Många läkare besitter också anmärkningsvärda historiska specialkunskaper.

Ämnet medicinens historia har funnits representerat som sektion i Svenska Läkaresällskapet sedan 1907. Initiativtagare var Vilhelm Djurberg, som också blev den förste sekreteraren. Sektionens uppgift angavs vara »att väcka och underhålla intresset för medicinens historia i allmänhet och för den svenska i synnerhet, att för sektionens medlemmar hålla sammanträden med föredrag, diskussioner och föreläsningar av medicinhistoriska kulturföremål samt att i Svenska Läkaresällskapet anordna föredrag av medicinhistoriskt innehåll i överensstämmelse med den i Sällskapet gällande arbetsordningen«. Numera är sektionen alltid representerad i riksstämman program.

Under många år har en lång rad läkare intresserat sig för medicinens historia och publicerat böcker, artiklar och föredrag. Under 1900-talet har tre svenska läroböcker i medicinens historia nått en stor läsekrets: »Medicinens utveckling till en naturvetenskap« av Robert Tigerstedt (1924) [1], det idag klassiska verket »Läkekonsstens historia« av Robin Fåhrus (1944–1950) [2] och »Kaos och kunskap. Medicinens historia till år 2000« av Carl-Magnus Stolt (1997) [3]. Till detta kommer speciella verk om t ex kardiologins historia [4], medicinens idéhistoria [5] och farsoternas historia [6].

Bara Karolinska institutet och Lunds universitet har satsat

Trots detta har ämnet en svagare ställning i Sverige än i andra jämförbara europeiska länder och saknar idag en akademisk företrädare i professors ställning (förutom en professur i det närbesläktade ämnet humanistisk medicin vid Karolinska institutet [KI]). Endast vid KI och Lunds universitet finns idag enheter inom medicinsk fakultet där forskning och undervisning bedrivs i ämnet. Givetvis finns det många utanför läkarprofessionen med intresse för ämnet, t ex bland sjuksköterskor och övrig vårdpersonal, men även bland historiker inom filosofisk fakultet samt bland företrädare för idé- och lärdoms historia [7, 8]. En av de idag mest kända och lästa författarna med anknytning till medicinens historia är Karin Johansson, Uppsala universitet, med ett flertal uppmärksammade böcker [9, 10].

Utanför den akademiska världen finns det ett flertal medicinhistoriska museer i ett antal svenska städer samt många medicinhistoriska sällskap (Fakta 1 i webb-upplagan av artikeln <www.lakartidningen.se>). Dessa museer värnar inte bara om tingens historia (t ex gamla operationsverktyg och sjukhusmiljöer) utan försöker även sätta in dessa i deras tidsmässiga sammanhang i form av temautställningar. Ett aktuellt problem är att det medicinhistoriska museet i Stockholm hotas av nedläggning, åtminstone ekonomiska svårigheter, eftersom stödet från landstinget dragits in. De medicinhistoriska sällskapen rekryterar medlemmar ur olika yrkesgrupper med sjukvårdsanknytning och genomför möten med föredrag samt utdelar sti-

FOTO: JEAN-LOUP CHAVIN/SCIENCE PHOTO LIBRARY

Tillbakablickar i medicinens historia ger dagens läkare möjligheter till nödvändig reflektion över sjukvård och forskning av idag – och i framtiden. Som akademiskt ämne har medicinens historia trots en lång tradition ändå ingen stark ställning i vårt land. Bilden visar en undervisningssituation kring Hippokrates' aforismer, med kommentarer av Galenos (läkare på 100-talet e Kr).

pendier etc. Svensk Medicinhistorisk Tidskrift är idag, med en upplaga på 1 300 exemplar, den samlande publikationen på svenska för läsare med medicinhistoriskt intresse.

Internationellt sett har ämnet utvecklats genom samverkan med bl a medicinsk etik och humanistisk medicin, framför allt i anglosaxiska länder. Ett exempel på detta är professor Edward Shorter vid universitetet i Toronto, Kanada, som bl a har publicerat medicinhistoriska översikter om synen på sjukdom, t ex psykosomatiska spänningsbesvär [11]. En rad internationella faktskrifter på engelska möjliggör vetenskaplig publicering.

Dilemmat för ämnet medicinhistoria

Under olika tider har medicinsk vetenskap och praktik stått under inflytande av en rad samhällsfaktorer, som formats av ideologier och politiska system. Detta har påverkat inte minst synen på läkarrollen och dess gränser samt på vilket sätt läkare kunnat agera inom sitt yrke. Läkarrollen har således socialt konstruerats på basen av de medicinska faktakunskaper som lärts ut, kunskaper som hämtats från i första hand naturvetenskaperna och läran om människokroppen samt människans fysiska och psykiska sjukdomar.

Problemet för medicinens historia som ämne är att närma sig denna historia utan att förblindas av ensidiga positivistiska perspektiv med tro på ständig utveckling, framgångar och konfliktfrihet. Kritisk analys av forskare som står utanför medicinen behövs därför för att kunna belysa medicinhistoriska aspekter och den föränderliga läkarrollen [7]. Ett exempel är debatten om steriliseringslagarna i Sverige under 1930- och 1940-talen [12]. Samtidigt blir det problematiskt om huvudsakligen icke-läkare ägnar sig åt medicinhistorisk forskning och utvecklingsarbete, eftersom personer som aldrig behövt ta

patientansvar i svåra kliniska situationer knappast »inifrån« kan förstå medicinska problem som format läkarroll och yrkesutövande i olika tider.

Bäst forskning med allsidiga perspektiv blir det sannolikt om forskare med läkarbakgrund kan samarbeta med forskare med annan bakgrund. Varken Michel Foucault (»Klinikens födelse«) eller Ivan Illich (»Medicinens nemesis«) var läkare, men deras forskning och sätt att kritisera den moderna medicinens utveckling har bidragit till hur ämnet medicinens historia utformats under senare år. Icke-läkare kan förvisso utveckla ämnet, men samtidigt har icke-läkare svårt att t ex hantera individuella patientöden (narrativ medicinshistoria), eftersom de saknar klinisk erfarenhet.

Lund – läroämne med institutionell anknytning

I Lund har medicinens historia varit ett läroämne som under en lång följd av år saknade institutionell anknytning. Den förste kliniske läraren i ämnet var Bengt Lindsög, sedermera professor i medicinens historia vid Köpenhamns universitet. Genom nära samarbete med Sydsvenska medicinshistoriska sällskapet (bildat 1964) och dess ordförande från 1970 professor Gunnar Lindgren vid institutionen för socialmedicin kom ämnet att ingå i denna institution. I samband med Lindgrens avgång 1981 skapades en självständig avdelning för medicinens historia. Från 1996 tillhör enheten organisatoriskt institutionen för kardiopulmonell och renal vetenskap samt etik. Hittills har fyra avhandlingar i ämnet medicinens historia lagts fram och försvarats [13-16]. Under perioder har ett samarbete bedrivits med programmet »Humaniora och medicin« vid medicinska fakulteten.

Vid enheten bedrivs idag forskning, handledning och undervisning. Syftet är framför allt att ge vårdyrkesstuderande vid medicinska fakulteten i Lund ökade kunskaper och insikter i ämnet samt att stimulera till uppsatsskrivande. Målet är att studenterna skall bli orienterade om uppkomsten och utvecklingen av olika typer av vetenskapligt baserade teorier om sjukdom och behandling samt att känna till problemen med att värdera historiska händelser utifrån nutidens värderingar. Ytterligare en uppgift för enheten är att bedriva forskning på olika nivåer för att närmare kartlägga speciella områden av medicinens historia (Fakta 2 i webb-upplagan av artikeln <www.lakartidningen.se>), t ex svensk-tyska medicinska förbindelser under nazitiden [17].

Carl-Magnus Stolt, professor i humaniora och medicin, KI, Stockholm, leder i Lund den årliga SK-kursen »Medicinens historia, etik och filosofi« riktad till läkare. Samarbete sker också med ämnesföreträdare för idé- och lärdoms historia samt för medicinens etik. Från enheten oberoende forskare i Lund har publicerats böcker om pestens historia i Skåne på 1700-talet [18] samt medicinska fakultetens egen historia [19].

KI – humanistisk medicin

Vid KI har man utvecklat ämnet humanistisk medicin (eller medicinsk humaniora), som inkluderar medicinshistoria, men då mer som ett redskap för att problematisera inom medicinsk vetenskapsteori, t ex patient-vårdarrelationen – dvs ett kritiskt kulturvetenskapligt perspektiv. Humanistisk medicin innehåller därutöver studier inom medicinsk litteraturvetenskap, vardagsetik, sociologi, filosofi etc. Detta har fått genomslag i utformningen av en rad forskningsprojekt, vilket ger andra tyngdpunkter för forskningen vid KI än vid Lunds universitet. Detta är bara en fördel, eftersom det ger möjligheter för kom-

För att fylla sin dubbla (och kluvna?) roll som både traditionsbärare och instrument för kritisk genomlysning bör medicinens historia som akademiskt ämne få ökat stöd ...

pletteringar och ett fruktbart vetenskapligt utbyte.

Mot framtiden

Medicinens historia har således som akademiskt ämne en lång tradition men knappast någon stark ställning i vårt land. En rad aktörer finns för potentiellt samarbete, allt från universitetsinstitutioner och forskare till de medicinshistoriska museerna och sällskapen. För att fylla sin dubbla (och kluvna?) roll som både traditionsbärare och instrument för kritisk genomlysning bör medicinens historia som

akademiskt ämne få ökat stöd samt ges möjlighet att bidra till grundutbildningen för vårdyrken. Olika perspektiv bör finnas för att undvika såväl överdriven glorifiering av medicinens utveckling och vissa av dess företrädare (historieromantik) som onödiga pekpinnar mot gångna tiders fenomen utifrån dagens kunskapsläge (historierelativism), för att inte tala om ideologisk och vetenskapshistorisk ensidighet (historiedogmatik).

Av stor betydelse är att utveckla metodik för den medicinshistoriska forskningen samt tydligt definiera denna, vilket inbegriper synen på källor i forskningen. En typ av källa som hittills varit dåligt utnyttjad är t ex de rika material som finns gömda i provinsialläkarrapporter från 1800-talet, numera mikrofilmade och förvarade på Riksarkivet. Historiekunskaper har varit väsentliga för folkhälsoarbete, inte minst vad gäller utbredning av epidemier (digerdöd, kolera, aids) och deras konsekvenser samt hur krig och katastrofer påverkat behov av specifika vårdinsatser.

Internationella kontakter behövs

Några viktiga aktuella forskningsfält är bl a läkarrollens och konsultationens utformning (sociala konstruktion) under olika epoker, folkhälsoarbetets historia, vanliga terapiers historia samt hur medicinens vetenskapliga utveckling formats av yttre samhällsbehov. Några av dessa ämnen belyses vid den XX. Nordiska medicinshistoriska kongressen i Reykjavik 10-13 augusti 2005 (www.lis.is/saga), där man förväntar sig ett högt svenskt deltagande. Externa kontakter behövs i hög grad, framför allt med de nordiska grannländerna, som i allt väsentligt haft en liknande medicinsk tradition som Sverige. En mindre grupp svenskar brukar dessutom regelbundet delta i de internationella kongresser som »International Society of History of Medicine« arrangerar. Detta stärker ämnets internationella kontakter.

*

Potentiella bindningar eller jävsförhållanden: Inga uppgivna.

Referenser

1. Tigerstedt R. Medicinens utveckling till en naturvetenskap. Stockholm: Bonnier; 1924.
2. Fåhrus R. Läkekonstens historia. Stockholm: Albert Bonnier; 1944-1950.
3. Stolt CM. Kaos och kunskap. Medicinens historia till år 2000. Lund: Studentlitteratur; 1997.
4. Eklöf M. Läkarens ethos. Studier i den svenska läkarkårens identiteter, intressen och ideal 1890-1960. Linköping: Linköping Studies in Arts and Sciences; 2000. p. 216.
5. Nilsson P. Farliga förbindelser – svensk-tyska nazimedicinska kontakter på 1930-talet. Svensk Medicinshistorisk Tidskrift. In press.

I Läkartidningens elektroniska arkiv
<http://larkiv.lakartidningen.se>
är artikeln kompletterad med fullständig referenslista.